

DOĞU KARADENİZ AĞIZLARINDA ÖN SES *b-/p-* ÜNSÜZÜ VE TARİHÎ DERİNLİĞİ

Prof. Dr. Necati DEMİR

Türkçe; kurallı, uyumlu ve ahenkli olmak bakımından dünyanın en önde gelen dillerinden biridir. Kurallılık, uyumluluk ve ahenk doğal olarak Türkçede ünsüzlerde de bulunmaktadır.

Biz, ünsüzlerin tamamının üzerinde değil, *kati*, *patlayıcı ünsüzlerden b* ile *p* ünsüzünün ön seste kullanılması ve Doğu Karadeniz Bölgesi ağızlarında *b-* ile başlaması gereken kelimelerin kurallı olarak *p-* ile başlaması üzerinde duracağız. Fakat önce Türkçede kullanılan *kati*, *patlayıcı ünsüzlere* bir göz atalım:

	Kati Ünsüzler							Akıcı Ünsüzler	
	Patlayıcı			Yarı Sızıcı	Sızıcı			Pat.	Sı.
	-	- +	+	- +	-	- +	+	+	+
Çift Dudak	p	P	b					m	
Diş-Dudak					f	F	v		
Asıl Diş	t	T	d		s	S	z	n	r y
Diş Eti	ç	Ç	c	ç	ş	Ş	j		l
Ön Damak	k	K	g				ğ	ñ	y
Art Damak	ķ		ġ					ñ	
Gırtlak					h				

Tonlu karşılıkları bulunan patlayıcı ünsüzlerden *c*, *d*, *g* ve *ğ* sesleri Eski Türkçede ön seste bulunmamakta, bunların yerine tonsuz karşılıkları *ç*, *t*, *k* ve *ķ* ünsüzleri kullanılmaktadır¹.

Bu durumda tonsuz karşılığı bulunan *b-* ünsüzü, Eski Türkçeden beri kelime başında nasıl yer alabilir, *b-* ünsüzünün yerine *p-* nin kullanılması gerekmez mi? Bu soruya yıllarca zihnimde cevap aradım.

¹ Annemarie von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, (Tercüme: Mehmet Akalın), TDK yay., Ankara 1988, s. 38, 266-271.

Doğu Karadeniz Bölgesi ağızlarında *b-* ile başlaması gereken kelimeler, aydın konuşmasının etkisinde kalan yerleşim merkezleri hariç, tek örneklik arz edecek biçimde *p-* ile başlamaktadır: *pacak* “bacak”, *pacı* “baci”, *paçanak* “bacanak”, *pağ* “bağ”, *pağlamak* “bağlamak”, *pağlantı* “bağlantı”, *pakım* “bakım”, *pakır* “bakır”, *pal* “bal”, *paluk* “balık”, *pandır-* “bandırmak”, *parış* “barış”, *pas-* “basmak”, *paşka* “başka”, *payram* “bayram”, *pekçi* “bekçi”, *PELLI* “belli”, *pen* “ben”, *pesle-* “beslemek”, *peş* “beş”, *piber* “biber”, *pir* “bir”, *pirikim* “birikim”, *pirlik* “birlik”, *bitir-* “bitirmek”, *pol* “bol”², ... Bu örneklerle yüzlercesini hatta binlercesini eklemek mümkündür.

Doğu Karadeniz Ağızları bununla da kalmamakta, aydın konuşmasının etkisinde kalan yerleşim merkezleri hariç, kelime başında; tek örneklik arz edecek biçimde *kati*, *patlayıcı ünsüzlerin* tonsuzları kullanılmaktadır:

ç- / c-: Bilindiği gibi Türkçe kelimelerde, bazı istinalar hariç, ön seste *c-* ünsüsü bulunmamaktadır. *c-* ünsüzüyle başlayan yabancı dillerden alınmış kelimeler de Doğu Karadeniz Bölgesi Ağızları’nda *ç-* ile söylenmektedir: *çahil* “cahil”, *çami* “cami”, *çenaze* “cenaze”, *çeryan* “cereyan”³, ...

t- / d-: *tağınık* “dağınık”, *tadaş* “Dadaş”, *tağ* “dağ”, *tal* “dal”, *tallan-* “dallanmak”, *talga-* “dalgalanmak”, *tamla-* “damlamak”, *tana* “dana”, *tarılmak* “darılmak, küsmek”, *tavul* “davul”⁴, ...

k- / g-: *kece* “gece”, *keç-* “geçmek”, *keçek* “geçek”, *kelin* “gelin”, *kemi* “gemi”, *keniş* “geniş”, *kerçek* “gerçek”, *kerek-* “gerekmek”, *keydir-* “giydirmek”, *köç-* “göçmek”, *kör-* “görmek”, *kübre* “gübre”, *kündüz* “gündüz”, *küneş* “güneş”⁵, ...

Durum böyle olunca konuyu mercek altına alma gereği kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Eski Türkçede yani Köktürk Türkçesinde ve Uygur Türkçesinde ön seste *b-* ünsüzü kullanılmaktadır: *ba-* “bağlamak”, *baba* “baba”, *badruk* “bayrak”, *bagarsak* “bağırsak”, *balık* “şehir”, *bar-* “varmak”, ... gibi

² Geniş bilgi için bk. Turgut Günay, *Rize İli Ağızları*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1978, s. 86; Necati Demir, *Trabzon ve Yöresi Ağızları*, C. III, Gazi yay., Ankara 2005, s. 190-200.

³ Günay, agy.; Demir, *Trabzon ...*, C. I, s. 231-232.

⁴ Günay, age., 87; Demir, *Trabzon ...* C. I, s. 236-237; İsmail Kara, *Güneyce-Rize Sözlüğü*, Dergâh yay., İstanbul 2001, s. 168-175.

⁵ Günay, agy.; Demir, *Trabzon ...* C. I, s. 2234-236; Kara, age., s. 101-125.

yüzlerce kelimeler hep *b-* ile başlamaktadır⁶. Türkçenin ilk yazılı edebî metinlerinde ön seste *b-* ünsüzünün kullanılması, aslında çok şaşırtıcıdır. Bu konunun ayrıca üzerinde durulması gerekmektedir.

Biz bu durumda Türkçenin karanlık dönemlerinde ana Türkçeden ayrılan kollarına bakmamız gerekmektedir.

r/z ve *l/ş* denkliğinden dolayı Ana Çuvaşça ile Ana Türkçeyi geçmişte birleştiren bir *Ön Türkçe* (Vortürkisch, Preturkic) döneminin varlığı konusunda pek çok dil araştırmacısı görüş birliği içerisindedir⁷.

Türkçenin diğer lehçe ve şivelerinde *b-* ile başlayan pek çok kelime **Çuvaşçada** *p-* ile başlamaktadır: *palli* (EAT bellü “belli”), *par-* (*ber* “vermek”), *pil* (bal), *pılan* (/bölen “geyik”), *pır-* (*var-* “varmak”), *pırZa* (/burçak “nohut, fasülye”), *piDu* (/bitig “muska”), *pillik* (/beş), *pul-* (ET bol- “olmak”), *pus* (baş), ... Diğer *b-* ile başlaması gereken kelimelerde ise *b->m-* değişmesi görülmektedir⁸. Çuvaş Edebiyatından Türkiye Türkçesine aktarılan edebi eserlerden olan Konstantin İvanov’un Narspi adlı eserinde *b-* ile başlayan tek bir kelime bile bulunmamaktadır. Türkçenin diğer lehçe ve şivelerinde *b-* ile başlayan kelimelerin pek çoğu *p-* ile başlamaktadır⁹.

Çuvaşçada durum böyle olunca konu biraz daha ciddiyet kazanmaktadır. Diğer Türk lehçe ve şivelerine de bu açıdan göz atmak gerekmektedir.

Batı Sibirya’da yaşayan ve Altay Türkçesinin bir ağzını konuşan *Teleütler* de kelime başında *b-* ünsüzünü söylememektedir. Teleüt ağzında, tıpkı Doğu Karadeniz Bölgesi ağzı gibi, ön seste *b-* ünsüzü bulunmamaktadır: *palık* “balık”, *paltır* “bıldır”, *palta* “balta”, *pas-* “basmak”, *paşka* “başka”, *pay* “bay, zengin”¹⁰,

Doğu Türkistan’ın doğusunda, Kansu eyaletinin güneyinde yaşayan **Sarı Uygurlar** da kelime başında *b-* yerine *p-* ünsüzünü kullanmaktadırlar: *pol-* “bolmak, olmak”, *peg* “bey”, *poz* “boy, vücut”, *pat-* “batmak”, *pagır-*

⁶ Annemarie von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, (Tercüme: Mehmet Akalın), TDK yay., Ankara 1988, s. 38, 266-271.

⁷ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK yay., Ankara 2003, s. LXX.

⁸ Emine Ceylan, *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, TTK yay., Ankara 1997, s. 10-12.

⁹ Konstantin Vasil’yeviç İvanov, *Narspi*, (Metin, Yazıçevrimi, Türkçe çeviri, Sözlük-Dizin: Emine Ceylan), Ankara, 2004, s. 175-219.

¹⁰ L.T. Ryumina-Sırkaşeva-N.A. Kuçigaşeva *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, (Çevirenler: Şükrü Halûk Akalın - Caştegin Turgunbayev), TDK yay., Ankara 2000; Л.Т. РЮМИНА-С.ЫРКАШЕВА Н.А. КИГАШЕВА, *ТЕЛЕУТ-ОРУС СӨЗЛÜК*, АО Кемеровское книжное издательство 1995, s. 19-19, 61-70.

“bağırmaq”¹¹, ... Yeni Uygur Türkçesinde de aynı durum yürürlüktedir: *pük*- “bükmek”, *pütün* “bütün”, *palta* “balta”, *patur*- “batırmak”,¹² ...

Türkçenin eski özelliklerini korumasıyla bilinen *Tuva Türkçesinde* de *b*- ile başlaması gereken kelimelerin çoğu *p*- ile başlamaktadır: *pir* “bir”, *peş* “beş”, *pol*- “bolmak > olmak”, *paz*- “basmak”,¹³ ...

Altaylarda yaşayan *Şorlar* da kurallı biçimde *p*- ünsüzünü kullanmaktadır. Şor Türkçesinde Doğu Karadeniz Ağızlarında olduğu gibi *b*- ünsüzü ile başlayan tek bir kelime bile yoktur: *paar* “bağır”, *pağla*- “bağlamak”, *pal* “bal”, *pala* “bala, çocuk”, *palık* “balık”, *par* “var, mevcut”, *par* “varmak”, *paş* “baş”, *payram* “bayram”, *pış*- “biçmek”, *pil*- “bilmek”, *pildir*- “bildirmek”, *pölük* “bölük”, *purun* “burun”,¹⁴ ...

Hakas Türkçesinde de aynı durum söz konusudur: *pölik* “bölük”, *pol*- “bolmak, olmak”, *pin* “ben”, *pagır* “bakır”, *pus* “buz”, *pay* “bay, “zengin”, *pil*- “bilmek”, *pas* “baş”,¹⁵

Tatar Türkçesinde yaygın olmamakla beraber bazı kelimeler *b*- yerine *p*- ile başlamaktadır: *peç*- “biçmek”, *pıçak* “bıçak”, *pıçrak* “pis”,¹⁶ ...

Gagavuz Türkçesinde ön ses *b*-/*p*- konusu düzensiz olup birkaç kelime karşımıza çıkmaktadır: *but* “but”, *pazlama* “bazlama”, *pin*- “binmek”,¹⁷ ...

Tatar Türkçesi ile Gagavuz Türkçesinde birkaç kelime bulunması bir *b*->*p*- değişmesi mi yoksa eskinin devamı mıdır, bunu belirlemek, bizce, şimdilik mümkün değildir.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki Eski Türkçeden çok önceleri ön seste, *katı patlayıcı ünsüzlerden c*- nin yerine *ç*, *d*- nin yerine *t*-, *g*- nin yerine *k*-, *ğ*- nin yerine *ğ*- kullanıldığı gibi, *b*- yerine de muhtemelen *p*- kullanılmaktaydı.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, Doğu Karadeniz Bölgesi ağzlarının önde gelen özelliklerinden biri de ön seste *b*- olması gereken kelimelerin tek örneklik arz edecek biçimde *p*- ile söylenmesidir: *bir* “bir”, *peş* “beş”, *pen* “ben” *pil*- “bil-”, *palık/paluk* “balık”, *paş* “baş”,

¹¹ Bozkurt, *Türklerin Dili*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1999, s. 530-531.

¹² Rıdvan Öztürk, *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, TDK yay., Ankara 1994, s. 17.

¹³ Bozkurt, age., s. 754.

¹⁴ Nedeja N. Kurbeşko Tannagaşeva-Şükrü Halûk Akalın, *Şor Sözlüğü*, Çukurova Üniversitesi yay., Adana 1995, s. 11.

¹⁵ Bozkurt, age., s. 754.

¹⁶ Mustafa Öner, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK yay., Ankara 1998, s. 17.

¹⁷ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK yay., Ankara 1996, s. 74.

Bu ağız özelliği, tarihî alt yapısı araştırılmadan, çeşitli araştırmacılar tarafından ya basit bir ünsüz değişmesi olarak kabul edilmiş ya da yabancı dillerin etkisine bağlanmıştır.

Trabzon ağızları konusunda iki ciltlik bir çalışma yapan ve çeşitli yerlerde fikir beyan eden Bernt Brendemoen, Türkçenin bu arkaik özelliğini, nasıl bir alaka kurduğu merak konusudur, Rumcaya bağlamıştır¹⁸.

Doğu Karadeniz Bölgesi Ağızları'nda Türkçenin çok eski dönemlerinin özelliklerini korumasının bir tarihî alt yapısı da bulunmaktadır. Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Oğuzlardan önce *Hunlar, Karluklar, Macarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Uzlar, Peçenekler, Kumanlar / Kıpçaklar* ve diğer Türk kavimlerinin gelip yer yer yerleştiği ve tabakalaştığı bilim dünyasının bildiği bir gerçektir¹⁹.

Doğu Karadeniz Ağızları, özellikle Trabzon ve Rize yöresi ağızları; Arkaik Türkçe, İlk Türkçe, Eski Türkçenin pek çok özelliğini hâlâ korumakta olduğu örneklerle sabittir.

Bu bölgede eski Türklere ait yer isimlerin çokluğu da bizi Orhun Abideleri'nin öncesine götürmektedir:

Hunlar: Hayrat'ın Topraklı köyünün eski ismi *Hundeztefanos*'tur. Yine Hayrat'a bağlı şu yer isimleri Hunlarla ilgilidir: *Nefs-i Hundezler* (>Güneşlanan-Hayrat), *Hundezhumrukkapan* (Hayrat), *Hundezarsenli* (Hayrat), *Hunzi* (Kutlular köyünün bir mahallesi-Sürmene)²⁰. 1293 (1876) Trabzon Vilâyeti Salnamesi'nde Of'a bağlı *Hundez* isimli bir kariye kayıtlıdır²¹. Pazar'ın Aktaş köyünün eski ismi *Hunar*'dır. Trabzon'un

¹⁸ Bernt Brendemoen, *The Turkish Dialects of Trabzon*, Volume I, Analysis, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2002; aynı yazar, *The Turkish Dialects of Trabzon*, Volume II, Texts, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2002; Kudret Emiroğlu, "Bernt Brendemon'la Trabzon Ağızları Üzerine..." , Trabzon 2003, Nuroi Matbaacılık, Ankara 2003, s. 51. (Brendemoen, çalışmalarında Eski Türkçenin en önde gelen özelliklerinden biri olan kelime başındaki ç-, t-, k- ünsüzlerini de Karadeniz Yunancasına(?) bağlamış olması çok şaşırtıcıdır).

¹⁹ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, TTK yay., Ankara 1992; Günay, age.; Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz*, Serender yay., Trabzon 2000; Necati Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, Genelkurmay ATESE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı yay., Ankara 2005; aynı yazar, *Trabzon ve Yöresi Ağızları*, Gazi yay., Ankara 2006; aynı yazar, "Bir Coğrafi Bölge Olarak Canik ve Tarihi Alt Yapısı", *Silahlı Kuvvetler dergisi*, Ankara 2004, S. 380, s. 66-77; M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK yay., Ankara 2002.

²⁰ Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz*, Trabzon 2000, s. 38.

²¹ *Trabzon Vilâyeti Salnamesi 1293 (1876)*, (Hazırlayan: Kudret Emiroğlu), Ankara 1995, s. 137.

doğusunda bulunan Artvin'de de Hunlarla ilgili olduğu sanılan yer isimleri bulunmaktadır: *Hungimek Deresi* (Yusufeli), *Hungimek Dağı* (Yusufeli), *Aşağı Hungimek* (>Dokumacılar - Kılıçkaya), *Yukarı Hungimek* (>Yüncüler-Kılıçkaya)²². İspir'in Çamlıkaya köyünün eski ismi *Hunut*, Gölyurt köyünün ise *Honut*'tur. Yine İspir'de şu yer isimlerin Hunlarla ilgili olduğu düşünülmektedir: *Hunut Dağı* (İspir), *Hunut Deresi* (İspir), *Hunut Nahiyesi* (İspir). 3560 metre ile Hunut Dağı, Rize'nin en yüksek üçüncü dağıdır²³. Trabzon'un batısında yer alan Ordu'da 1455 tarihli tahrir defterinde Niyabet-i Hafşana'ya bağlı *Hunut/Hanut* isimli bir kariye kayıtlıdır²⁴. Ünye'nin tespit edilebilen en eski isimlerinden birisi *Honie*'dir. Bu kelime, Hun Türklerinin mirası olmalıdır. Kelimenin *Hon* (<Hun) biçiminde yazılışı, Yunan alfabesinde " u " sesinin olmayışından kaynaklanmaktadır.

Karluklar: Trabzon'un güneyinde *Karluk Tepesi* ismiyle bir tepe bulunmaktadır. Bu tepenin çevresinde bulunan ve Trabzon merkeze bağlı köylerden Karakaya köyünün eski ismi *Karluk Şumerya*, Akkaya köyünün eski ismi *Karluk Gozemya*, Karlık'ın eski ismi ise *Nefs-i Karluk*'tur.

Macarlar: 1876 tarihli Trabzon Vilâyeti Salnamesi'ne göre Akçaabat'ın Gökçebel köyünün eski ismi *Macera*'dır²⁵. Yine Akçaabat ilçesi Kuruçam köyü, eski kayıtlarda *Macarlı* olarak geçmektedir. Düzköy ilçesi Doğanköy'ün değiştirilmeden önceki ismi de *Mucara*'dır. *Macarmiç* (Oylum köyü-Sürmene), *Macar* (Çarşı mahallesinde-Sürmene), *Macar suyu* (Çarşı mahallesinde-Sürmene)²⁶, *Macara/Macura* (Alinyayla-Torul), *Maçur* (Harmanözü-Bayburt), *Macaroğul* (Çandırçalış - Giresun), *Macareltakışlağı* (Şavşat), *Macarlı Deresi* (Yusufeli), *Macur* (Duruçay-Demirkent-Yusufeli), *Macarlı Yaylası* (Espiyeye-Giresun).

Bulgarlar: Trabzon'un güneyindeki *Bulgar Dağları*'nın ismi, bu Türk boyunu akla getirmektedir. Fatih Sultan Mehmed, Trabzon'u fethederken Uzun Hasan'ın annesi Sârâ/Sâru Hatun'la Bulgar Dağı'nın yanında buluşmuştur²⁷. Erzincan'ın Refahiye ilçesini Erzurum'a bağlayan karayolunun 2. km'sinde, sağ tarafta *Bulgar Çayı* ve *Bulgar Çayırı* bulunmaktadır.

²² Bilgin, agy.

²³ Haşim Karpuz, *Rize*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1993, s. 4.

²⁴ Bahaeddin Yediyıldız-Ünal Üstün, *Ordu Yöresinin Tarihi Kaynakları*, Ankara 1992, s. 124.

²⁵ *Trabzon Vilâyeti Salnamesi 1293* (1876), s. 155; Eröz, agm, s. 49.

²⁶ Bilgin, age, s. 75.

²⁷ Atsız, *Aşıkpaşa Tarihi*, MEB yay., İstanbul 1992, s. 135-138.

Hazarlar: 1876 (1293) tarihli Trabzon Salnamesi'nde Of ilçesine bağlı bir *Hazarkozan* karyesi (yeni ismi İkidere) bulunmaktadır²⁸. Araklı'nın Ayvadere köyünün bir mahallesinin ismi *Hazer*'dir²⁹. Günümüzde Trabzon merkezinde yaşayan Hazar ve Hazaroğlu soyadı taşıyan aileler bulunmaktadır.

Uzlar: Yomra ilçesine bağlı Özdil beldesinin eski ismi *Uzmesehor*'dur. Yine Yomra'ya bağlı Kıratlı köyünün önceki ismi ise *Uzarak*'tır. Aynı yörede, Demirciler köyünden doğup Yomra ilçe merkezinin hemen yanından denize dökülen *Uz Deresi*'nin isim babası da Uzlar olmalıdır. Tahrir defterlerinde Maçka'ya bağlı *Guzari* adlı köy de Oğuz / Uzlardan kalma olmalıdır³⁰. XII-XV. yüzyıllar arasında tutulan Maçka Vazelon Manastırı kilise kayıtlarında geçen Guzalp isimlerinin Uzlara ait olabileceği tahmin edilmektedir³¹. Mehmet Bilgin Trabzon'da *Uz Merası* (Yazıoba köyünde-Sürmene), *Guzari* (Adacık beldesi, Benlitaş mahallesi-Akçaabat) ismiyle bilinen yerleri de tespit etmiştir³². 1515'te Sürmene'de Çıtaklara ait 5 hane bulunduğu kayıtlıdır. Bunlara, Giresun'un *Uzgur köyü* ve Melikli köyüne bağlı *Uzgara mahallesi*'ni de eklemek gerekmektedir.

Kuman /Kıpçaklar: 1876'da Trabzon vilâyetine bağlı Sürmene'de *Aşağı Kumanit* (Aşağıçavuşlu - Sürmene)³³, *Yukarı Kumanit* (Yukarıçavuşlu - Sürmene) olmak üzere iki yer ismi bulunmaktadır³⁴. *Kumanit* (>Kumlu dere-Of), *Komare* (Yomra)³⁵, *Kumanonduz mahallesi* (Tonya), *Kumanonduz Yaylası* (Tonya), *Kumanak* (Vakfikebir), *Komana Deresi* (Vakfikebir), *Kumandere Vamenli* (> Ortaköy - Vakfikebir). *Kumandere Raşi* (>Rıdvanlı-Vakfikebir), *Kumandere Kadahor* (>Akköy - Vakfikebir), *Kumandere Habel* (>Açıkalan-Vakfikebir). 1468-1554 yılları arasındaki tahrirlere göre Arhavi kazasında *Kumanolet* karyesi, *Hopa*, *Borçha* (Borçka), *Çat* ve *Ova* adlı iskân birimleri bulunmaktadır³⁶. *Kumanovacık Yaylası* (Espiyeye), *Kumanyurdu Yaylası* (Tirebolu), *Kumanderesi* (Alucra), *Koman Tepesi* (Alucra), *Koman köyü* (Alucra), *Kumanlar* (Ulubey), *Komarı köyü* (Sinop), *Kuman* (Sinop)³⁷, ...

²⁸ *Trabzon Vilâyeti Salnamesi 1293* (1876), s. 137; Mehmet Eröz, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1984, s. 45.

²⁹ Bilgin, age, s. 66.

³⁰ Bostan, age, s. 341-342.

³¹ Shukurov, agm, s. 115.

³² Bilgin, age, s. 76.

³³ Eröz, agm, s. 46.

³⁴ *Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon 1293* (1976), Vilâyet Matbaası, Trabzon (Tarihsiz), s. 131, 145, 149.

³⁵ Bostan, age, s. 452, 472.

³⁶ Bostan, age, s. 344-345.

³⁷ İçişleri Bakanlığı, *Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu*, C. II, Ankara 1947, s. 722, 753.

Peçenekler: Sivas'ın Suşehri ilçesinde *Peçenek* isimli bir köy bulunmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Peçeneklerle ilgili yer isimlerinin Trabzon yöresinde özellikle Çaykara ilçesinde diğer yörelere göre daha fazla olduğu hemen dikkat çekmektedir: *Nefs-i Paçan* (>Maraşlı köyü), *Mezra-i Paçan* (>Taşgedik), *Paçan* (>Koldere), *Şinek Paçan* (Ataköy'de mahalle). 1515'te tespit edilebilen köy sakinlerinden birinin ismi *Yani Turak*'tır³⁸. Ordu'ya bağlı Ulubey ilçesinin *Kumanlar köyü*nde bir mevkiinin ismi *Becenekli/Peçenekli*'dir. Yine aynı köyün bir mahallesinin ismi *Karsantu / Karsantu*³⁹ kelimesinden bozulmuş olan Karsatın'dır. Kumanlar köyünün hemen sınırında (Turak>)⁴⁰ Fatsa'nın bir köyünün ismi ise *Bacanak*'tır. Bütün bunların yanı sıra *Canik* isminin kaynağı da Peçenekler olmalıdır. Bu dağın ismi, büyük bir ihtimalle, başlangıçta *Becenek* idi. *bol-* fiilinde olduğu gibi, ön seste ünsüz düşmesiyle önce *ecenek*, daha sonra da bugünkü biçimi *canik* biçimine gelmiş olmalıdır.

Bu bölgede Türkçenin çok eski özellikleri de korunmuştur: Arkaik çokluk eki $-t^{41}$ ile yapılan yer isimleri (*Hunut, Kumanit, Komarit, ...*)⁴², kullanılan kelime kadrosu (*kot/kut*: ölçü birimi, *kuteli*: hamur ve çeşitli sıvı yiyecekleri karıştırmada kullanılan dört çatalı değnek, *Kuman armudu, Kuman elması, Komar çiçeği, ...*)⁴³, kelimelerdeki ses özellikleri (ön seste *ç, k, k* ve *t* ünsüzlerinin korunması, ...), şekil bilgisi (bütün ünlülerden sonra teklik 3. şahıs iyelik eki $-si, -i$: *arabasi, yoli, ...*) çoğunlukla Eski Türkçe ve Türkçenin daha önceki dönemlerinin özelliklerini arz etmektedir⁴⁴.

Öyle anlaşılmaktadır ki *Ön Türkçe Dönemi*'nin ortak bir özelliği de ön seste *b-* ünsüzünün bulunmamasıdır. Bu durumda *Doğu Karadeniz Bölgesi Ağızlarında* binlerce yıllık hafızanın korunduğu ortaya çıkmıştır. Buradan Türk dili ve Türk tarihi açısından çok önemli sonuçlara ulaşılmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden birisi; hiç şüphesiz, *Ön Türkçe Dönemi*'nde, ön seste *b-* ünsüzünün bulunmamasının belirlenmesidir.

³⁸ Hasan Umur, *Of Tarihi-Vesikalar ve Fermanlar*, İstanbul 1949, s. 47.

³⁹ *Karsantu*, "karsak, kar tilkisi" demektir (Geniş bilgi için bk. Mehmet Eröz, *Hristiyanlaşan Türkler*, İstanbul 1983, s. VI).

⁴⁰ *Turak*, bir Peçenek başbuğunun ismidir (bk. A. Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, Peçenek Tarihi, Devlet Basımevi yay., İstanbul 1937; Muallâ Uydu Yücel, "Balkanlar'da Peçenekler", *Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 715).

⁴¹ Necati Demir, "Çokluk Eki $-(I)t / +(U)t$ Üzerine", *Türk Dili*, S. 647, Kasım 2005, s. 437-441.

⁴² Bilgin age, s. Demir, Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz*, Demir, *Trabzon ...*; Necati Demir, "Bir Coğrafi Bölge Olarak Canik ve Tarihi Alt Yapısı", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Ankara 2004, S. 380: 66-77.

⁴³ Necati Demir, "Selçuklu Öncesi Türkleri ve Türkiye Türkçesi", *V. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı I*, Ankara- 20-26 Eylül 2000, TDK yay., s. 697-723.

⁴⁴ Günay, age.; Demir, *Trabzon ...*

Doğu Karadeniz Bölgesi Ağızları'nda, ön seste, tonlu karşılıkları bulunan patlayıcı ünsüzlerden *c*, *d*, *g* ve *ğ* seslerinin yerine tonsuz karşılıkları *ç*, *t*, *k* ve *ķ* ünsüzleri kullanılmaktadır. Bu bölge ağzı, dolayısıyla, katı patlayıcı ünsüzlerin ön seste kullanılması bakımından bir bütünlük arz etmektedir.

Yalnızca kelime başında *b*- yerine *p*- nin kullanılmasından hareket edilerek bile, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan ve ön seste *b*- ünsüzü yerine *p*- ünsüzünü kullanan insanlarımız, bu coğrafyaya Orhun Abidelerinin dikildiği 700'lü yıllardan çok önce, hatta Hazret-i İsa'nın doğumundan binlerce yıl önce gelmiş, bu coğrafyayı vatan yapmıştır.

Bu bölgenin binlerce yıldır Türk yurdu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Fatih Sultan Mehmed ise 1461'de bu bölgeyi Oğuz şemsiyesi altına almıştır.